

вих відмінностей валют стала однією з найвигідніших ринкових операцій [1, с. 78–79]. При цьому на периферії уваги опиняється аксіома, відповідно до якої за відсутності сильної і самодостатньої політики неможлива ефективна економіка.

У XVIII столітті французький економіст і політичний діяч Антуан Тюро висловив сакраментальну фразу: “Дайте мені *хорошу політику* – і я забезпечу вас *хорошими фінансами*.” Однак Людовік XVI цього не зробив, оскільки думав не стільки головою, стільки короною. В результаті на політиці заощадили, а Людовік XVI залишився не лише без корони, а й без голови. Сьогодення України натякає на аналогію: якщо створити ефективну ідейно–світоглядну концептуалістику національного поступу, то отримаємо ефективну як політику, так і фінанси.

Висновки. Отже, спочатку геополітику витлумачували цілком і повністю в термінах політичного та воєнного контролю за відповідними територіями. Нині відчутно застаріло традиційне розуміння геополітики як дисципліни, яка оперує виключно або переважно аргументами географічного детермінізму. Відтак, визріла необхідність перегляду фундаментальних принципів, параметрів і методології дослідження сучасного світового співтовариства. Сьогодні цілком можливо створення потужної імперії шляхом нетериторіальної експансії – фінансово–економічної, технологічної, ідейної і т. ін.

Список використаних джерел

1. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
2. Василенко І. А. Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 272 с.
3. Диалог цивилизаций: протиріччя глобалізації. – К.: МАУП, 2003. – 376 с.
4. Кутуев П. От европейского чуда к азиатской гегемонии: трансформация современной исторической социологии // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально–экономических систем и цивилизаций. – Харьков, 2007. – Вып.5. – 258 с.
5. Санистебан Л. Политические системы и легитимность / Л. Санистебан // Диалог. – 1993. – № 4. – С. 45–49.
6. Ткаченко В. Україна: навчитися жити разом // День. – № 231. – 16 грудня 2010 р.
7. Шепелев М. Проблеми гео економічної безпеки в контексті процесів глобалізації // Людина і політика. – 2001. – № 5. – С. 49–57.
8. Goldstone J. The Rise of the West – or Not? A Revision to Socio–economic History // Sociological Theory. – Vol. XVIII. – № 2. – P.175–194.

References

1. Globalni transformatsiyi. Politika, ekonomika, kultura. – K.: Feniks, 2003. – 584 s.
2. Vasilenko I. A. Dialog tsivilizatsiy: sotsiokulturnye problemy politicheskogo partnerstva. – M.: Editorial URSS, 1999. – 272 s.
3. Dialog tsivilizatsiy: protirichchya globalizatsiyi. – K.: MAUP, 2003. – 376 s.
4. Kutuev P. Ot evropeyskogo chuda k aziatskoy gegemonii: transformatsiya sovremennoy istoricheskoy sotsiologii // Oykumena: Almanah sravnitelnyh issledovaniy politicheskikh institutov, sotsialno–ekonomicheskikh sistem i tsivilizatsiy. – Harkov, 2007. – Vyp.5. – 258 s.
5. Sanisteban L. Politicheskies sistemy i legitimnost / L.Sanisteban // Dialog. – 1993. – № 4. – S.45–49.
6. Tkachenko V. Ukrayina: navchitsiya zhiti razom // Den. – № 231. – 16 grudnya 2010 r.
7. Shepelev M. Problemy geoeconomichnoy bezpeki v konteksti protsesiv globalizatsiyi // Lyudina i politika. – 2001. – № 5. – S.49–57.
8. Goldstone J. The Rise of the West – or Not? A Revision to Socio–economic History // Sociological Theory. – Vol. XVIII. – № 2.

– P.175–194.

Lavruk T.P., Political Science, Associate Professor of History and Political Science, Ivano–Frankivsk University of Law them King Danylo Galitsky (Ukraine, Ivano–Frankivsk), gileya.org.ua@gmail.com

Geopolitics as part of the socio–cultural system

A sound understanding of the functional capacity of geopolitics is possible if this area of political and social consciousness will be accepted as part of socio–cultural system. Such coordinate system leads to the idea that each geopolitical concept is significantly due to specific historical circumstances of the socio–cultural reality which determines not only the main priorities and stereotypes but also stylistic details of geopolitical “for” and “against”. In its turn, geopolitics as a relatively autonomous sphere of socio–cultural reality has to pursue the opposite effect – especially on the social consciousness of transition, transformation and crisis societies.

Keywords: geopolitics, element, socio–cultural system, predestination, the hierarchy of importance, causal relationship.

Лаврук Т. П., кандидат политических наук, доцент кафедры истории и политологии, Ивано–Франковский университет права им. Короля Даниила Галицкого (Украина, Ивано–Франковск), gileya.org.ua@gmail.com

Геополитика как элемент социокультурной системы

Объективное понимание функционального потенциала геополитики возможно в том случае, если эту сферу политической и общественного сознания воспринимать как элемент социокультурной системы. Такая система координат подводит к мысли, что каждая геополитическая концептуалистика существенно обусловлена конкретно–историческими особенностями соответствующей социокультурной действительности, которая детерминирует не только магистральные приоритеты и стереотипы, но и стилистические детали геополитических “за” и “против”. В свою очередь геополитика как относительно автономная сфера социокультурной действительности обладает возможностями осуществлять обратное влияние – особенно на общественное сознание переходных, трансформационных и кризисных обществ.

Ключевые слова: геополитика, элемент, социокультурная система, обусловленность, иерархия значимости, причинно–следственная связь.

* * *

УДК 323.22

Іщенко І.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара (Україна, Дніпропетровськ), iv.ishchenko@gmail.com

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ НЕСТАБІЛЬНІСТЮ СУСПІЛЬСТВА

Метою роботи є дослідження умов, за яких етніонаціональна політика призводить до нестабільності і пошук найбільш ефективних механізмів попередження й врегулювання міжетнічних протиріч. Робота має політико–психологічну спрямованість і міждисциплінарний характер. Ці особливості спонукали автора до застосування біхевіористського підходу для з'ясування умов, за яких етніонаціональна політика стимулює нестабільність соціуму і, навпаки, стабілізує його. Системний метод дозволив сформулювати зміст етніонаціональної політики в системному вигляді, розглянути стратегію запобігання нестабільності суспільства на етнічній основі. Цей метод став у нагоді вибору тактики врегулювання наявного етнічного конфлікту. Складовою вказаної системи є також оперативні заходи стабілізації обстановки. Міжетнічні конфлікти в активній фазі можливо нівелювати посередництвом в системі таких елементів, як: залучення посередника на переговорах; фізичної сили, здатної припинити насильницькі дії сторін; поступового залучення ворогуючих сторін до гуманітарних об'єднуючих проектів.

Ключові слова: дискурс, етніонаціональна політика, конфлікт, мова, націоналізм, нестабільність, соціокультурні умови, стереотипи.

Провідні аналітики вважають, що успішний демократичний транзит в Іспанії, котрий відбувся в середині 1970–х рр., пояснюється не тільки федералізацією країни, але й конституційним закріпленням прерогатив каталонської мови як другої державної в Каталонії і баскської – у країні Басків [14, с.14]. Багатом країнам Азії та Сходу, які виборювали свою незалежність, довелося

вирішувати проблему вибору моделі адміністративно-територіального устрою. Наприклад, політичним лідерам Бірми більше імпонувала американська федеральна модель. Адже вона надавала більше свободи її суб'єктам у вирішенні політичних питань. Взаємодія між ними за таких умов відбувається найбільш ефективно [14, с. 7]. Разом з тим, такий стан етнополітичної політики, спрямований на гармонізацію суспільних відносин, в багатьох випадках не може остаточно вирішити проблему. На наш погляд, причин декілька. Для їх з'ясування слід проаналізувати умови, за яких відбувається самоідентифікація етносів в загальнонаціональних рамках. Компактне проживання етносу не завжди породжує тренд до політичного самовизначення. Ось, наприклад, Нагорний Карабах, де переважає за чисельністю вірменське населення, прагне до возз'єднання з Вірменською республікою, і це стало причиною тривалого конфлікту, що має циклічний характер. Одночасно, азербайджанське населення, яке компактно проживає на території Вірменії, не вимагало ніякої автономії до Карабахського конфлікту. Хоча з його ескалацією 168 тисяч азербайджанців виїхали з Armenії до Азербайджану, решта (8 тисяч осіб) не відчуває ніяких утисків з боку властей і добре інтегровані у вірменське суспільство [13]. Вочевидь, якщо регіон в економічному розвитку переважає інші і є відносно однорідним у соціокультурному контексті, то з погіршенням економічної ситуації, виникненням політичної кризи в країні можуть виникати, формуватися і зростати відцентрові політичні настрої, які збуджуються регіональною політичною елітою через підконтрольні ЗМІ. Інша ситуація виникає тоді, коли етнос займає територію частини декількох держав і прагне до самоідентифікації у формі власної держави, як, наприклад, курди. В обох випадках причиною нестабільності стає боротьба за володіння ресурсами. Еліта, що очолює цю боротьбу, заручається підтримкою народу. Аргументи до самовизначення регіонів можуть бути різні. З нашого міркування, їх можна звести до наступних: по-перше, суттєві відмінності від загальнонаціональних у соціокультурних характеристиках етносу на даній території і неврахування їх центральною владою; по-друге, переважаання економічного потенціалу даного регіону у порівнянні з іншими адміністративно-територіальними одиницями; по-третє, активне втручання іншої країни, зацікавленої в самовизначеності окремих регіонів. Всі ці проблеми потребують узагальнення для використання результатів дослідження в якості конфігурації державної політики.

Актуальність сучасної етнополітичної політики підкреслюється тим, що вона безпосередньо впливає на зростання протестних настроїв етнічних груп у разі диспропорційного надання можливостей соціокультурного розвитку одним із них у межах однієї країни. У цьому випадку негативна ентропія в суспільстві зростає. На конфліктність між етносами впливають й інші чинники.

Дослідниця О. М. Максимова, звертаючись до попередніх робіт, стверджує, що етнічні і релігійні конфлікти однаково небезпечні як для перехідних політичних систем, так і для демократичних [7, с. 106]. Оскільки етнічність стає чинником політичної мобілізації, – пише Ю. Мацієвський, – етнічні конфлікти часто визначають як етнополітичні [9]. Отже, можемо стверджувати, що

етнополітична політика може бути чинником стабільності як процес гармонізації суспільних взаємин. Тоді ж, коли вона мимоволі чи свідомо спрямована на збудження конфліктних відносин, абстрагуючись від предмета конфлікту, це неодмінно веде до нестабільності соціуму. Змістовна робота з дослідження Федеральної моделі

табагатонаціональних суспільств США в контексті деяких проблем для демократичної теорії і практики написана А. Степан [14]. Ряд науковців намагаються пояснити окремі аспекти етнополітичних відносин, що безпосередньо впливають на суспільну стабільність. В їх числі Н. І. Оморова, що досліджувала соціальну дистанцію в міжетнічних стосунках [10]. Сучасну тенденцію лінгвістичного сепаратизму вивчав Д. С. Март'янов [8]. Дослідниця О. Г. Аванесова займалась різними напрямками етнополітичної політики і це дозволяє порівняти їх ефективність [1]. Компаративне дослідження представниці Нігерії Акин Адемуїви дає цінний матеріал для висновків з прийняття рішень по врегулюванню нестабільності на етнічній основі [2]. Дискурс націоналізму широко розглядає К. Калхун. Його робота дозволяє систематизувати ті прояви націоналізму, що безпосередньо впливають на стабільність суспільства [3]. Розгорнута характеристика геноциду, як вкрай негативного варіанту етнополітичної політики, дана у статті А. Л. Панищева [11]. Статус другої державної мови в жорстко централізованій і децентралізованій державах відрізняється. Ми зосередимось на цій особливості, використовуючи дані дослідження, яке здійснила О. Ю. Кузіванова [4]. Важливим праксеологічним завданням є управління нестабільністю в квазідержавках, що утворились як привід з вирішення етнічного питання. Дослідник В. Т. Литвиненко працює в руслі означеної проблеми, тому його робота теж була врахована нами [5].

Таким чином, метою нашого дослідження є виокремлення умов, за яких етнополітична політика призводить до нестабільності і пошук найбільш ефективних механізмів попередження й врегулювання міжетнічних протиріччя.

Важливим з огляду виявлення потенційних передумов виникнення нестабільності на етнічній основі є аналіз етносоціальної дистанції. Тобто, аналіз цієї проблеми в поліетнічній країні повинен дати відповідь на питання, чи є соціальна дистанція між етнічними групами, а саме – символічна відстань між соціальними позиціями, що займають етнічні групи, пов'язана з небажанням прийняти представника іншої групи в якості партнера по соціальній взаємодії. Таке дослідження проводила Н. І. Оморова на прикладі республіки Татарстан [10, с. 127]. На наш погляд, цю методiku можна використати для будь-якого регіону з метою виявлення передумов нестабільності. За констеляції значної соціальної дистанції, погіршення економічної ситуації, мобілізації етнічних груп елітами в боротьбі за владу, нестабільність політичної системи і соціуму загалом може проявитися.

Сучасну тенденцію лінгвістичного сепаратизму і етнічної свідомості в контексті управління інтернетом досліджує Д. С. Март'янов. Він стверджує, що емігранти, знаходячись в іншій країні, фактично включені у колишнє соціокультурне середовище. Маючи можли-

вість спілкуватися зі своїми земляками щоденно по соціальним мережам, емігранти мають значні проблеми з асиміляцією у соціокультурний простір даної країни, що породжує їх вітчуженість у соціумі [8, с.115]. Отже, утрудненість міжетнічної комунікації, ксенофобія можуть виникати як наслідок невключеності у соціокультурний простір певних етнічних груп. За певних умов, це стає додатковим чинником нестабільності соціуму, коли етнічність стає мірилом справедливості розподілу матеріальних, соціальних і політичних ресурсів. Зазначена проблема може бути розглянута як складова більш широкої – політики сучасного мультикультуралізму. Причому, її варто розглядати через компаративний підхід, порівнюючи з політикою етнічної асиміляції. Дослідниця О. Г. Аванесова робить висновок, що в сучасних умовах ні політика етнічної асиміляції, ні мультикультуралізм не можуть гарантувати стабільність держав і убезпечити їх розпад на окремі суб'єкти [1, с.12]. Висловлює своє бачення наслідків дезінтеграції Радянського Союзу і уроків для Нігерії дослідниця Акин Адемуїва. Основні її тези полягають в наступному. По-перше, утворення складних держав з окремих суб'єктів необхідно здійснювати на добровільних засадах, інакше за кризових умов політичні утворення, залучені до нього насильницьким шляхом, намагаються від'єднуватися першими, як колишні прибалтійські республіки СРСР. По-друге, дезінтеграція потужної в політичному і економічному потенціалі держави на ряд новоутворених держав, більшості з них ніяких позитивних наслідків не додає. Адже частина завжди має менший потенціал у порівнянні з цілим. По-третє, від дезінтеграції складної країни менше страждають економічно розвинуті політичні суб'єкти колишнього утворення. Бідні країни, що після розпаду залишилися у скрутному становищі, можуть становити потенційні загрози як гуманітарного, так і політичного характеру, продукуючи геополітичну нестабільність. Оскільки дезінтеграція економіки єдиної держави призводить до кризи, врешті-решт програють всі новоутворені країни. Автор пропонує не піддаватися на оманливі перспективи від'єднання від єдиної держави, а шукати шляхи підвищення ефективності взаємодії між політичними суб'єктами в її форматі [2, с.24].

Слід зазначити, що ряд вчених, розглядаючи проблему націоналізму з інструменталістських позицій, наголошують, що це поняття може матеріалізуватися в символі боротьби за владу, коли його використовує еліта. Поняття націоналізму, як вважає дослідник К. Калхун, широко використовується у сучасному науковому дискурсі [3, с.240–243]. Він показав чинники, що позначаються на виробництві і відтворенні націоналізму як головної дискурсивної формації в сучасному світі. Причому, тематика нашої роботи, з огляду на цей дискурс, присутня в кожному чиннику, який ми спробуємо окреслити. По-перше, риторика націоналізму виходить на перший план, коли відбувається самоідентифікація етносу і побудова нових національних держав. Такі процеси мали місце, наприклад, у країнах пострадянського простору. Саме тоді титульні етноси поширюють свій вплив на всю територію нової держави. Сучасні комунікаційні можливості постіндустріального суспільства допомагають реалізувати цю мету. Хоча процес поширення владного впливу може відбуватися супереч-

ливо, конфліктно, завдяки державним і політичним ресурсам, він певною мірою реалізується. Націоналістичний дискурс актуалізується й у тому політичному процесі, що за своєю спрямованістю протилежний. Йдеться про тенденцію відокремлення певної території, що має відмінні соціокультурні особливості і потребу їх зберегти в іншому політичному форматі, коли довіра до політичної еліти не сформована, або втрачена під впливом якоїсь третьої сторони. Достатньо згадати, що нерегульованість численних етнотериторіальних проблем на Північному Кавказі є одним з конфліктогенних чинників, продукує етнополітичну дестабілізацію в цьому регіоні. Найбільш яскраво проявляються етнонаціональні проблеми в період розпаду імперій, тоталітарних держав, що об'єднали насильницьким штучним шляхом гетерогенні соціокультурні утворення. Марксова ідея щодо пролетарського інтернаціоналізму виявилась простою декарацією на тлі латентних національних рухів, що активізувались відразу після пониження ідеологічно-адміністративного тиску на суб'єкти складного державного утворення, яким був Радянський Союз.

Найбільш небезпечних, насильницьких форм набуває націоналізм, коли політична еліта його використовує у примордіальному значенні для мобілізації населення. Там, де ідеї національної і етнічної ідентичності зливаються з расовою думкою, примордіалізм розростається і стає особливо небезпечним. Це видно не тільки на прикладі Німеччини за правління А. Гітлера, але й подій другої половини ХХ ст., що відбувались в Бурунді та Руанді. Це був геноцид, від якого загинуло сотні тисяч людей національностей тутсі і хуту [11, с.191].

Третій модус націоналістичного дискурсу має міждержавну політичну проблематику. Ніщо так не сприяє поширенню націоналістичного дискурсу, як міжнародні конфлікти і війни. У цьому ж модусі слід розглядати й неконтрольовані міжнародні міграції. Адже сучасні європейські країни змушені підтримувати цей дискурс і вживати контрзаходів, інакше й без того складна соціально-економічна ситуація буде викликати соціальні протести і нестабільність.

Варто зосередитись й на мовному питанні, що постійно виникає, коли правляча еліта намагається його зробити, так би мовити перепусткою до владних структур. Разом з тим, кожен народ, утворюючи власну державу, самоідентифікується насамперед своєю мовою. На нашу думку, суттєва різниця у мовному питанні полягає у принциповості ставлення до нього з боку політичної еліти. У жорстко-централізованій федеративній державі національні суб'єкти більшою мірою виконують доручення центру. Комунікативна складова політичної системи такої держави орієнтована на спрощення спілкування, тому й мова національних меншин, хоча б і суб'єктів федерації, має другорядну роль. Оскільки органи центральної влади спілкуються здебільшого з містами, до того ж традиційні соціокультурні особливості притаманні сільським жителям, мова національних меншин в такій державі стабільно функціонує переважно на селі. В сучасних умовах, як свідчать дослідження, на території Російської федерації мова народів фіно-угорської мовної групи фактично вироджується. Причому, ця тенденція притаманна всім без виключення республікам (Республіка Комі, Республіка МарійЕл, Республіка Мордовія, Удмуртська Республіка) [4, с.88–

89]. Одночасно, існує ряд федеративних країн, у яких мовне питання суб'єктів федерації на першому плані, оскільки національна самосвідомість населення й еліти дуже висока. Достатньо згадати каталонців і Країну Басків. Оскільки Іспанія – демократична європейська країна, там немає такої жорсткої централізації, тому еліта суб'єктів федерації має більше самостійності в реалізації своїх соціокультурних особливостей. Незважаючи на федеральний статус цих земель, національна еліта прагне повного суверенітету. В цьому випадку етнолінгвістична складова відіграє ключову роль у мобілізації населення на вирішення цієї проблеми інституціональним шляхом, через референдум. Але відомо, що такому на перший погляд безконфліктному способу передували довгі роки боротьби, в тому числі зі зброєю, коли націоналістичні угруповання намагалися схилити владу до подібних рішень. Отже, нестабільність суспільства, де етнічність виходить на перший план у боротьбі за суверенітет, має циклічний характер. Її спалахи свідчать, що еліта не має намірів миритися зі своїм станом.

Інша справа, коли мовне питання вирішується в загальнонаціональних межах. В унітарній державі, де соціокультурні особливості регіонів приблизно однакові, розв'язання цієї проблеми відбувається безконфліктно. Хоча велика кількість російськомовного населення, як свідчить досвід прибалтійських держав (Литви, Латвії та Естонії), є чинником нестабільності, коли діюча влада жорстко пов'язувала питання громадянства зі знанням національної мови. Найгірший варіант виникає тоді, коли державна мова запроваджується безальтернативно в тих регіонах компактного проживання національних меншин, де вони розмовляють іншою мовою і вважають її рідною. Нестабільність може підсилюватися через геополітичне оточення, політичні лідери якого зацікавлені в поширенні свого впливу на сусідні території, підбурюючи іншомовне населення на протестне протистояння з діючою владою.

Отже, етнонаціональні проблеми виникають у багатьох країнах. Варто звернути увагу на методи врегулювання етнічних конфліктів як складової державної політики. Серед них виділяються стратегічні. Їх головна сутність у політичному прогнозуванні і житті запобіжних заходів, які усувають головні соціальні протиріччя, що можуть накопичувати конфліктний потенціал. Тактичні методи покликані врегулювати наявний етнічний конфлікт, налагоджувати переговорний процес між його учасниками. Причому, не виключається застосування сили заради припинення насилля в суспільних відносинах. Але ця грань настільки тонка, що втручання третьої сторони з метою начебто врегулювання ситуації оцінюється міжнародною спільнотою як незаконне. Такими виглядали дії Російської Федерації у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії тощо. Оскільки громадянського суспільства в новоутворених квазідержаві не сформовано, тому доля цих територій цілком залежить від консолідації і рішень політичної еліти, яка здійснює правління. Підтримання порядку і стабільності в цих державах ґрунтується на політичній мобілізації. Її здійснення має інше підґрунтя і зовсім не означає спільність цінностей, що визнані в ЄС та США. В якості ідеологічної засади на перший план виходить такий конструкт як “самосвідомість спільності”. На думку

дослідника В. Т. Литвиненка, з якою слід погодитись, “самосвідомість спільності” є однією з найсуттєвіших детермінант нації. Квінтесенцією цього конструкту виступає ідеал. Мова йде про своєрідний перехід від національної психології до національної ідеології[5,с.129]. На наш погляд, завдання політичної еліти полягає в тому, щоб сформулювати ідеологію, яку національна свідомість буде сприймати добровільно як рідну, природну. Всі інші кроки влади повинні бути в руслі цієї ідеології. Цей вектор розвитку диктує і середньострокові завдання, і повсякденні. Причому, коли йдеться про врегулювання етнічних конфліктів в межах самої країни, то, як показує практика, без посередницьких процедур навряд чи можна обійтись. Й, насамкінець, слід виділити оперативні методи, що використовуються як невідкладні в критичних ситуаціях, впливаючи на врегулювання тих чи інших конфліктів. Для демократичних країн притаманним є комплексне системне застосування цих трьох груп методів[6,с.74]. Однак, зазначене не може бути гарантоване в рамках перехідних політичних режимів, де рівновага в суспільстві може бути легко зруйнована. Причому, не останню роль в процесі дестабілізації суспільства відіграє етнічний чинник. Як свідчить європейський досвід усталених демократій, зокрема Іспанії, нестабільність на етнічній складовій виникає, як завжди, в умовах погіршення економічної ситуації в країні. Не рятують ситуацію докорінним чином певні кроки діючої влади, спрямовані на розширення повноважень етнічних територіальних утворень. Її лідерам згодом завжди хочеться більшого. В умовах перехідних режимів еліти використовують етнічний чинник, насамперед, у боротьбі за владу. Звідси виникає нестабільність на тлі як макро-, так і мікроконфліктів в суспільстві. Якість політичної еліти, її готовність до конструктивних дій, на наш погляд, є визначальним чинником стабілізації обстановки в поліетнічній країні, де етнічність висувається радикальними угрупованнями як вісьова проблема трансформації суспільних відносин. Тут ми фіксуємо надзвичайну важливість взаємозв'язків політики і науки про політику. Не можна не погодитись з дослідником А. Р. Салгіривим, який досліджує дестабілізацію етнополітичної обстановки в північно-кавказькому регіоні. В своїй роботі автор сформулював той комплекс невирішених проблем, що потребує свого негайного розв'язання. Місцеві етнополітичні еліти, на думку науковця, повинні: звільнитися від корупції, протекціонізму в підборі і розстановці кадрів; забезпечити безпеку цивільного населення, неухильно дотримуватися права і свободи цивільного населення, жорстко протидіяти викраденню людей; розвивати демократичні інститути шляхом заснування грантів та ведення постійного діалогу з громадськими організаціями; приділяти пильну увагу величезній кількості звернень і скарг людей на чиновників; створювати робочі місця, розвивати соціальну сферу; покращувати житлові умови молодого населення шляхом надання субсидій[12,с.168]. Ще складніше шукати вихід з того широкомасштабного конфлікту, який знаходиться в гарячій стадії, наприклад у таких африканських країнах як Руанда і Бурунді. Якщо геноцид в них розгорівся на підставі етнічних стереотипів, то закономірним способом припинення цього конфлікту є зміна цих стереотипів. Дослідник А. Л. Панищев висловив думку, що подо-

лання етнічних стереотипів можливо через запровадження нової релігії, наприклад православ'я. Саме це дасть змогу сприймати народам тутсі і хуту один одного ні як запеклих ворогів, а як народи, що готові вести нормальний діалог і розвивати співробітництво [11, с. 195].

Таким чином, етнонаціональна політика в державі будується з урахуванням конкретних умов, що впливають на характер міжнаціональних стосунків. Визначальним чинником стабільності–нестабільності суспільства у контексті впливу на ці взаємостосунки є відсутність чи наявність економічних переваг між регіонами компактного проживання етносів. Чинником флуктуації міжетнічної взаємодії є диференційований підхід державних органів законодавчої і виконавчої влади до створення відповідних можливостей щодо задоволення соціокультурних потреб титульним етносом і рештою національних меншин. Для запобігання сепаратистських тенденцій і нестабільності на цій основі, необхідно сприяти вирівнюванню економічного розвитку регіонів країни. Дотації найбільш розвинутих регіонів у депресивні, соціокультурні умови яких відрізняються, накопичують потенціал соціальної нестабільності, який може реалізуватися в період економічної кризи. Саме тоді етнічність, мовні питання постають як головні, що в сукупності з економічними кризами створюють поживне середовище для появи, формування, поширення сепаратистських тенденцій і позасистемних суспільно-політичних рухів.

Насильницьке приєднання етнополітичних територіальних утворень до єдиної держави закладає конфліктний потенціал сепаратизму, що також може проявитися в кризових умовах. Крайні результати стабільності суспільного розвитку спостерігаються за констеляції обміркованої стратегії запобігання проявів негативу в міжнаціональних стосунках, побудови й виконання конкретних програм поступової реалізації стратегії досягнення гармонійних взаємовідносин між етносами, а також своєчасного реагування на проблеми поточної політичної практики шляхом корекції економічних і соціокультурних умов життя етносів країни. Політична стабільність у квазідержавках за відсутності громадянського суспільства може бути забезпечена виключно політичною елітою на засадах формування суспільно сприйнятної ідеології розвитку. В цій ідеології міжетнічні взаємини є важливою складовою.

Міжетнічні конфлікти в активній фазі можливо нівелювати поєднанням в системі таких елементів як: використання посередника на переговорах; фізичної сили, здатної припинити насильницькі дії сторін; поступового залучення ворогуючих сторін до спільних гуманітарних об'єднуючих проєктів. Подальші наукові розвідки у даному напрямку повинні концентруватися навколо стратегії запобігання нестабільності соціуму на міжетнічній складовій.

Список використаних джерел

1. Аванесова Е. Г. Мультикультурализм и проблема стабильности полиэтничного государства [Текст] / Е. Г. Аванесова // Грамота. – 2012. – № 4 (18): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 10–13.
2. Акин Адемуйива. Национальная проблема Нигерии и урок распада Советского Союза [Текст] / Адемуйива Акин // Грамота. – 2010. – № 1 (5). – С. 19–25.
3. Калхун К. Национализм [Текст] / К. Калхун; пер. с англ. А. Смирнова. – М.: Издательский дом "Территория будущего", 2006. – 288 с.
4. Кузванова О. Ю. Проблема государственных языков в све-

те концепта этнической мобилизации [Текст] / О. Ю. Кузванова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 9 (35): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 87–90.

5. Литвиненко В. Т. К вопросу об идее национального самоопределения и устойчивости функционирования политических структур в квазигосударствах [Текст] / В. Т. Литвиненко // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2011. – № 1 (7). – С. 128–130.

6. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) [Текст] / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.

7. Максимова Е. Н. Политический протест как фактор нестабильности политической системы [Текст] / Е. Н. Максимова. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 3: В 2 ч. – Ч. I. – С. 105–108.

8. Мартыанов Д. С. Лингвистический сепаратизм и этническое сознание в контексте управления интернетом [Текст] / Д. С. Мартыанов // Грамота. – 2013. – № 6 (32): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 113–115.

9. Мацієвський Ю. Етнічний конфлікт – вивчений феномен? [Електронний ресурс] / Ю. Мацієвський. – Режим доступу: <http://eprints.oa.edu.ua/104/1/ethnicconflict.pdf>. (Дата звернення 7.03.2014 р.).

10. Оморова Н. И. Этносоциальная дистанция как фактор формирования негативной этнической идентичности (На примере Центрально-азиатских диаспор Татарстана) [Текст] / Н. И. Оморова // Грамота. – 2012. – № 5 (19): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 126–129.

11. Панищев А. Л. Проблема межэтнического конфликта в Руанде и Бурунди и возможные пути ее решения [Текст] / А. Л. Панищев // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. – 2007. – № 20 (136). – С. 190–195.

12. Салгириев А. Р. Этнополитические элиты как фактор конфликтности в политических процессах на Северном Кавказе [Текст] / А. Р. Салгириев // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2012. – № 6 (20): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 166–169.

13. Харатян Г. Азербайджанцы: о судьбах семей, оставшихся в Армении [Электронный ресурс] / Г. Харатян // Ноев ковчег. – 2011. – № 3. – С. 5–6. – Режим доступа: <http://noevkovcheg.ru/mag/2011-03/2382.html>.

14. Stepan A. The US federal model and multinational societies: some problems for democratic theory and practice [Text] / A. Stepan // Multinational state building. Considering and continuing the Work of Juan Linz / Edited by Mohammad-Said Darviche & William Genieys. – Montpellier: POLE SUD, 2008. – P. 7–26.

References

1. Avanesova E.G. Mul'tikul'turalizm i problema stabil'nosti polijetnicheskogo gosudarstva [Текст] / E.G. Avanesova // Грамота. – 2012. – № 4 (18): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 10–13.
2. Akin Ademujiva. Nacional'naja problema Nigerii i urok raspada Sovetskogo Sojuza [Текст] / Ademujiva Akin // Грамота. – 2010. – № 1 (5). – С. 19–25.
3. Kalhun K. Nacionalizm [Текст] / K. Kalhun; per. s angl. A. Sмирнова. – М.: Izdatel'skij dom "Territorija budushhego", 2006. – 288 s.
4. Kuzivanova O. Ju. Problema gosudarstvennyh jazykov v svete koncepta jetnicheskoy mobilizacii [Текст] / O. Ju. Kuzivanova // Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 9 (35): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 87–90.
5. Litvinenko V. T. K voprosu ob idее nacional'nogo samoopredelenija i ustojchivosti funkcionirovanija politicheskikh struktur v kvazigosudarstvax [Текст] / V. T. Litvinenko // Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. – Тамбов: Грамота, 2011. – № 1 (7). – С. 128–130.
6. Ljuds'kyj rozvytok v Ukrai'ni: minimizacija social'nyh ryzykiv (kolektyvna naukovо-analitchna monografija) [Текст] / Za red. E. M. Libanovoi'. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Derzhkomstat Ukrainy, 2010. – 496 s.
7. Maksimova E. N. Politicheskij protest kak faktor nestabil'nosti politicheskoy sistemy [Текст] / E. N. Maksimova. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 3: В 2 ч. – Ч. I. – С. 105–108.
8. Mart'janov D. S. Lingvinsticheskij sепaratizm i jetnicheskoe

soznanie v kontekste upravljenija internetom [Tekst] / D.S. Mart'janov // Gramota. – 2013. – № 6 (32): v 2–h ch. – Ch. I. – S.113–115.

9. Macijevs'kyj Ju. Etnichnyj konflikt – vyvchenyj fenomen? [Elektronnyj resurs] / Ju.Macijevs'kyj. – Rezhym dostupu: <http://eprints.oa.edu.ua/104/1/ethnicconflict.pdf>. (Data zvernennja 7.03.2014 r.).

10. Omorova N.I. Jetnosocial'naja distancija kak faktor formirovanija negativnoj jetnicheskoj identichnosti (Na primere Central'no–aziatskih diaspor Tatarstana) [Tekst] / N.I. Omorova // Gramota. – 2012. – № 5 (19): v 2–h ch. – Ch. II. – S.126–129.

11. Panishhev A.L. Problema mezhetnicheskogo konflikta v Ruande i Burundi i vozmozhnye puti ee reshenija [Tekst] / A.L. Panishhev // Visnyk Lugans'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. Tarasa Shevchenka. – 2007. – № 20 (136). – S.190–195.

12. Salgiriev A.R. Jetnopoliticheskie jelity kak faktor konfliktogennosti v politicheskikh processah na Severnom Kavkaze [Tekst] / A.R. Salgiriev // Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. – Tambov: Gramota, 2012. – № 6 (20): v 2–h ch. – Ch. II. – S.166–169.

13. Haratjan G. Azerbajdzhancy: o sud'bah semej, ostavshijsja v Armenii [Jelektronnyj resurs] / G.Haratjan // Noev kovcheg. – 2011. – № 3. – S.5–6. – Rezhim dostupa: <http://noev-kovcheg.ru/mag/2011-03/2382.html>.

14. Stepan A. The US federal model and multinational societies: some problems for democratic theory and practice [Text] / A.Stepan // Multinational state building. Considering and continuing the Work of Juan Linz / Edited by Mohammad–Saïd Darviche & William Genieys. – Montpellier: POLE SUD, 2008. – P.7–26.

Ishchenko Ig., PhD. Historical Sciences, Associate Professor of Political Science, Dnepropetrovsk National University Oles Gonchar(Ukraine, Dnepropetrovsk), iv.ishchenko@gmail.com

The ethno–national policy in the context of management instability society

The aim is to study the conditions under which the ethno–national policy leads to instability and finding the most effective mechanisms for the prevention and settlement of ethnic conflicts. Work has politico–psychological focus and interdisciplinary nature. These features have prompted the author to use a behavioral approach to determine the conditions under which ethno–national policy encourages instability of society and, conversely, to stabilize it. Allowed to formulate a systematic method of ethnic policy in the system as to consider a strategy to prevent instability in society on an ethnic basis. This method proved to be effective for selecting tactics settlement of the ethnic conflict began. Part of said system are also operational measures to stabilize the situation. Ethnic conflicts in the active phase may neutralize the system combination of elements such as: involvement of a mediator to negotiate; use of physical force, which is capable to stop the violent actions of the parties; the progressive involvement of the warring parties in the common humanitarian projects.

Keywords: discourse, ethno–national policy, conflict, language, nationalism, instability, socio–cultural conditions, stereotypes.

Ищенко И., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры политологии, Днепропетровский национальный университет им. Олеса Гончара (Украина, Днепропетровск), iv.ishchenko@gmail.com

Этнонациональная политика в контексте управления нестабильностью общества

Целью работы является исследование условий, при которых этнонациональная политика приводит к нестабильности и поиск наиболее эффективных механизмов предупреждения и урегулирования межэтнических противоречий. Работа имеет политико–психологическую направленность и междисциплинарный характер. Эти особенности побудили автора к применению бихевиористского подхода для выяснения условий, при которых этнонациональная политика стимулирует нестабильность социума и, наоборот, стабилизирует его. Системный метод позволил сформулировать этнонациональную политику в системном виде, рассмотреть стратегию предотвращения нестабильности общества на этнической основе. Этот метод оказался эффективным для выбора тактики урегулирования начавшегося этнического конфликта. Составной частью указанной системы являются также оперативные меры стабилизации обстановки. Межэтнические конфликты в активной фазе возможно нивелировать сочетанием в системе таких элементов, как: привлечение посредника на переговорах; возможность использования физической силы, способной прекратить насильственные действия сторон; постепенное вовлечение враждующих сторон в гуманитарные объединяющие проекты.

Ключевые слова: дискурс, этнонациональная политика, конфликт, язык, национализм, нестабильность, социокультурные условия, стереотипы.

* * *

УДК 32.019:341.215

Кавка В. В.

кандидат исторических наук, доцент, Винницкий национальный технический университет (Україна, Вінниця), viktom26@mail.ru

МАНІПУЛЮВАННЯ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИКО–КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ: СУТНІСТЬ І ВАРІАНТИ ЗАХИСТУ

Досліджено поняття “політична маніпуляція”, його види та засоби. Виокремлено способи політичного маніпулювання та варіанти захисту від нього. Акцентовано увагу на необхідності створення системи політичної відповідальності влади перед суспільством.

Ключові слова: маніпулювання, політичне маніпулювання, захист від політичного маніпулювання, політична відповідальність, політичні технології.

Актуальність теми дослідження визначається суперечливими тенденціями у комунікаціях між владою і громадянами в сучасній Україні, між державами, зокрема, Росією та Україною тощо. Нині в українському суспільстві відбуваються кризові явища, активізація протестних настроїв, недовіра як до окремих політичних сил, так і державних інституцій загалом, зростання неповаги до законів та всієї політичної системи. На міжнародному рівні сьогодні наявним є загострення боротьби за сферу впливу, територію тощо. В процесі такої складної комунікації та неможливості застосування відкритого фізичного насильства вагому роль відіграє політичне маніпулювання, яке реалізується через різні технології.

Вступаючи у конкуренцію між собою суб'єкти політики використовують нові форми і засоби політичної маніпуляції, які різняться за своєю ефективністю та легальністю тощо. Політичні сили, закликаючи до підтримки своєї позиції з допомогою всіх можливих каналів комунікації, проводять інформаційно–насичену атаку на суспільство. Одні політики закликають до активних дій методами вуличної демократії, інші, – впроваджують контрзаходи як інформаційного, так й фізичного характеру.

Отже, для політичних суб'єктів важливими є питання щодо оптимальності впливу на аудиторію, пошук шляхів отримання контролю над комунікацією, залучення більше прихильників до своїх лав та ефективної маніпуляції ними. У громадян виникає відповідна потреба: як зберегти контроль над комунікацією, а саме, як не потрапити під маніпулятивний вплив, яким чином отримувати адекватні уявлення про реальні політичні процеси і впливати на них.

Проблема політичного маніпулювання так чи інакше піднімається з часів античності й до наших днів. Відомо, що у праці “Держава” Платон розглядає брехню, обман та інші специфічні форми цілеспрямованого впливу на політичну свідомість і поведінку громадян заради суспільного блага [1].

Однак особливого звучання проблема маніпулювання набуває в літературі XIX–XX ст., коли з'явилися і розповсюдились сучасні ЗМІ та виникли демократичні держави. Боротьба за “розуми і серця”, за засоби та канали впливу на маси стає домінантою політики. До проблеми маніпулювання звертаються науковці з різних галузей знань. Розвиток засобів політичної пропаганди відображений в працях Г. Гофмана, С. Кара–Мурзи, Г. Франке, Г. Шиллера та ін. Серед українських і російських вчених, які вивчали цю проблематику, варто відзначити В. Бебіка, О. Бойка, М. Головатого,